

Prus, Paweł

Zdzisław Kajak (1929-2002)

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 72, 48-50

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NOTATKI HISTORYCZNE

Paweł Prus

ZDZISŁAW KAJAK (1929–2002)

Profesor Zdzisław Kajak urodził się w roku 1929. W czasie II wojny światowej trafił do szkoły zawodowej w zakładach mechanicznych — to doświadczenie wykorzystał później przy opracowywaniu różnych nowatorskich technik eksperymentalnych i urządzeń, w tym nazwanego Jego nazwiskiem aparatu rurowego do pobierania próbek bentosowych.

Po wojnie kontynuował naukę i w 1949 r. rozpoczął studia na Wydziale Biologii Uniwersytetu Warszawskiego, które ukończył w 1954 r. Uzyskał (również na Uniwersytecie Warszawskim) stopnie: doktora (1962) i doktora habilitowanego (1968). Tytuł profesora otrzymał w 1988 r. Intensywna działalność naukowa Profesora zaowocowała opublikowaniem od 1953 r. ponad 180 prac materiałowych, artykułów przeglądowych i książek (własnych i we współautorstwie) oraz licznych ekspertyz, opinii, recenzji i tekstów popularnonaukowych. Łącznie składa się to na ponad 250 publikacji. Jesienią 1952 r. powołano do życia Zakład Ekologii Polskiej Akademii Nauk, który później przekształcił się w Instytut Ekologii PAN. Profesor rozpoczął pracę w tej jednostce naukowej będąc jeszcze studentem i kontynuował do ostatnich miesięcy życia, przez niemal 50 lat, pełniąc przez cały czas funkcję kierownika pracowni, a przez wiele lat — kierownika Zakładu Hydrobiologii. W latach 50. większość prac Profesora poświęcona była siedliskom starorzeczy i łąch wiślanych. W latach 60. Profesor prowadził badania porównawcze jezior o różnej trofii. W latach 70. prace Profesora skoncentrowały się na eksperymentach na całych ekosystemach wodnych lub ich wydzielonych fragmentach. Lata 80. to okres kompleksowych badań produktywności i różnorodności w 44 jeziorach ustawionych według gradientu od najniższej do najwyższej trofii

w dwóch grupach: płytkie — niestratyfikowane i głębokie — stratyfikowane. Ten oryginalny pomysł badawczy przyniósł wiele nowych informacji o zmianach funkcjonowania jezior i ich różnorodności biologicznej w warunkach wzrastającej trofii, a wyniki prowadzonych badań znalazły liczne zastosowania przy doborze danych i wskaźników w systemach monitoringu jezior. Profesor koordynował także badania dotyczące ekosystemów wodnych w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych (CPBP).

W latach 1983–1995 Profesor zaangażował się intensywnie w działalność dydaktyczną na poziomie uniwersyteckim — założył i kierował Pracownią Hydrobiologii w Białostockiej Filii Uniwersytetu Warszawskiego (obecnie Uniwersytet w Białymstoku). Wykładał również na Uniwersytecie Śląskim (dwa lata) oraz w University of British Columbia (przez rok). Ponadto kierował Studium Doktoranckim, prowadził przewody doktorskie oraz praktyki dla studentów i współorganizował różnego rodzaju kursy w Instytucie Ekologii PAN. Wykształcił ponad 25 magistrów, co wraz z ośmioma przewodami doktorskimi, przeprowadzonymi pod Jego kierunkiem w Instytucie Ekologii, i licznymi recenzjami prac doktorskich i habilitacyjnych, daje obraz wkładu prof. Kajaka w kształcenie kadry naukowej. Napisał także podręcznik *Hydrobiologia — limnologia. Ekosystemy wód śródlądowych*.

Profesor był członkiem (i jednym z założycieli) Polskiego Towarzystwa Hydrobiologicznego, w którym łącznie przez 18 lat pełnił funkcję wiceprezesa i prezesa. W 1996 r. został członkiem honorowym PTH. W latach 1955–1992 reprezentował Polskę w Societas Internationalis Limnologiae (SIL); był także członkiem Komitetu Ekologii i Komitetu „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk oraz kilku innych komitetów, rad naukowych i redakcyjnych.

W ostatnich kilkunastu latach główny kierunek prac Profesora dotyczył czynników kształtujących dynamikę populacji larw pospolitej muchówki z rodziny ochotkowatych (*Chironomus plumosus*), gatunku dominującego w bentosie zbiornika zegrzyńskiego. Najczęściej stosowane metody tych badań polegały na umieszczaniu wycinków dna w tacach lub cylindrach w specjalnych stojakach na różnej wysokości nad dnem w zbiorniku. Równolegle prowadzone były eksperymenty laboratoryjne, z wycinkami środowiska przenoszonymi z terenu. Umożliwiało to badanie wpływu warunków tlenowych i pokarmowych oraz ocenę znaczenia oddziaływań międzyosobniczych i presji

drapieżców. W okresie tym Profesor zaangażowany był także w prace związane z ochroną rzek (w szczególności Wisły) i zabiegów biomaniplulacyjnych dla ochrony wód. W tych badaniach brałem udział — od czasu praktyk studenckich w 1996 r. do roku 2002, prowadząc prace terenowe i eksperymenty pod kierunkiem Profesora.

Profesor był nie tylko wybitnym naukowcem i specjalistą w dziedzinie badań bentosu, ale przede wszystkim przyrodnikiem. Zawsze patrzył na przyrodę jak na złożony układ wielu elementów: od poszczególnych osobników i populacji do całych ekosystemów, dążąc nie tylko do ich opisania, ale do poznania mechanizmów funkcjonowania tych układów biologicznych i wzajemnych relacji ich składników. Ta ogromna ciekawość prawideł działania natury sprawiała, że rozwiązanie każdego problemu badawczego rodziło mnóstwo nowych pytań i zagadnień do zbadania, które Profesor zwykł spisywać na najmniejszych skrawkach kartek — w trosce o oszczędność surowców naturalnych. Takim właśnie, pełnym wciąż nowych pomysłów badawczych i zatroskanym o przyrodę, Go zapamiętałem.

Niniejszy tekst oparty jest w znacznej mierze na moim artykule o Profesorze Zdzisławie Kajaku, opublikowanym w „Wiadomościach Ekologicznych” (nr 4/2002).